

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כג, תשל"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הערות ל"מלים ותולדותיהן"

ספרו של פרופ' יחזקאל קוטשר ז"ל "מלים ותולדותיהן" הוא אוצר של חקרי לשון מתחומים שונים. מתרומתו של המחבר נהנים לא רק העוסקים בבלשנות, אלא גם המעוניינים ברקע התרבותי וההיסטורי של הלשון העברית. עוד לפני זמן רב הצעתי לפני המחבר ז"ל את הערותיי, והוא עודד אותי לפרסמן.

אפתח בערך בָּמָה – בִּימָה – Almemor בעמוד 10–12. המחבר ז"ל מציין, שהמלה בימה שאולה מן היונית *bême*, והיא ידוכן וכדומה לעמוד עליו לדבר... לשפוט (לפי מילון בן-יהודה). ויש להוסיף, שבאנגליון של מתי כו, יט, בימה פירושה 'פיסא הדין'. נראה, שאכן נכונה ההשערה – בע' 35, בערך פיסא-כורסא-ספסל-קתדרא – שבמלה אלמימברא הפונה כאן לבימה, שהיה מחובר אליה פיסא. לכן פעם בימה היא אלמימברא, ופעם כורסיא היא אלמימברא, ולפי זה מסתבר, שרשי בכת"י (לפי כתבי יד, שקוטשר מזכיר) מפרש "כורסיא – אלמנבריי", ובנוסף שלנו, במגילה כו ע"ב: כורסיא – בימה של עץ. וכן מסתברים גם דברי המהר"ם מרוטנבורג (שורת מהר"ם, ברלין, עמוד 46), ששם מובא הירושלמי, ר"פ בני העיר: "כל כלי בית

הפנסת כבית הפנסת, ספסלה וקלטירה כבית הפנסת -
"ספסלה ג"ל היינו פורסייא - אלממברא."

יש לציין כאן, שב"לקט יושר" לר' יוסף בר' משה (חלק
א', ע' 141), הובאו דברי רש"י, סוטה מא ע"א: בימה=
אלמנברא (כך המלה מנוקדת בספר לקט יושר). מאידך
נמצאת ב"לקט יושר" (א' ע' 30) גם הצורה אלמימרא.
מחבר הספר הזה אסף קטעי דינים ומנהגים ממקורות שונים
ומארצות שונות, בעיקר מגרמניה, מאוסטריה ומאיטליה,
וכך באו שינויי הצורה שבספרו. בוורמס במאה הי"ז השתמש
בצורת אלמימר; ראה על כך בספרו של דוד קאופמן
R. Jair Chajjim Bachrach und seine Ahnen, Trier,
Jüdische Merkwürdigkeiten, VI, p. 219, שבמאה הי"ח הייתה
רגילה בפראנקפורט הצורה Almemor (= אלמימור). קוטשר
גם מזכיר, שהמשורר היינה השתמש במלה Almemor, אך
אינו מציין את המקום בשירת היינה. התיבה נזכרת בפואמה
Stolz aufflackern; וכך נאמר שם: Prinzessin Sabbat
auch die Kerzen auf der Brüstung des Almemors
המחבר מזכיר שם גם את צ'ולנט (חמץ) והשתלשלותה
של מלה זו, ויש להוסיף. שבפואמה הג"ל של היינה המלה
באה בצורת Schalet:

Ein Gericht, das wahrhaft göttlich,

Heute sollst du Schalet essen!

הצורה צאלנט הייתה בשימוש בימי הביניים, וראה ב"לקט
יושר" (א', ע' 80): "אין עושין חמץ של מצה לצורך שבת

שק' מצה צאלנט". בצורה דומה עברה המלה למזרח אירופה, ברם בגרמניה גופה נשאר השימוש בצורת Schalet, וראה מה שכתב א' ברלינר בספרו Aus dem Leben der deutschen Juden im Mittelalter, Berlin, 1900, p. 60.

לערך סבון – צבון (ע' 61) יש לציין את המקור שבספר לקט יושר (ב', עמ' 23): "צפון שק' בל"א זייפא", ודומה לכך שינוי השם סבע – צבע (שמו של ר' אברהם סבע, בעל "צרור המור" מהמאה ה"ו, היה צבע).

בעמוד 35 דן פרופ' קוטשר ז"ל במלה קתדרא. מספרות השו"ת של המאה הי"ג מסתבר, שפירשו קתדרא – פיסא נוח, בעל משען וידות, הנועד לתפקידים מיוחדים בביה"כ. כך מובא בספר אור זרוע לר' יצחק מוינה, הלכות שבת, ע' י"ח: "ואחר שקרא הולך שליח ציבור ויושב על קטידרא". וכן בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס למברג), סי' תצ"ו: "מעילים שנותנים על הבימה לכבוד התורה או לקתידראות לכבוד המילה".

בענין הוראת שטר – גט (עמוד 54) אומר המחבר, שגט הוא כולל לשטר, ויש להוסיף דברי התוספות, גיטין ב' ע"א, ד"ה המביא גט: "... אע"ג דלשאר שטרות נמי קרי גט כדתנן בהשולח לד ע"ב".

על הערך תייר (ע' 69) ראה מה שכתבתי ב"לשונו לעם" אדר"נסן תשכ"ט, ע' 125.

עמוד 95: פלוטין – דמשק – למקורות, שמביא המחבר יש להוסיף שבשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ברלין), ע' 157,

גזפר בגד פלישן ביין שאר בגדי נשים. ור' גם לקט יושר
 (א', ע' 84): "בגד של עזר שקוראים פליצא". ייתכן,
 שהמלה פליצא שורשה Pelz הגרמנית, שעברה דרך
 הסלאבית, היינו מעיל פרוה ושימושה עד היום ביידיש. ובדבר
 דמשק ראוי להזכיר, שב"לקט יושר" (א, עמוד 9) נאמר:
 "משי שקורין דאמשקא" (כך מנוקד שם), וזאת הצורה האיטלקית
 damasco. אף שבעל לקט יושר היה יליד גרמניה, והצורה
 בגרמנית היא Damast, הרי מנדודיו באיטליה הביא את
 הצורה האיטלקית והכניסה לתוך ספרו. וראה גם בספרו
 של מ' גידמאן: . . . Geschichte des Erziehungswesens. . .
 III, p. 137.

לעמוד 99 – התואר קטין (= קטן) נמצא ביחס לבית –
 "בית קטין וארוך" – בשטרות של יהודי קולוניה מהמאה
 הי"ג; ראה R. Hoeniger u. M. Stern, Das Juden-
 schreibsbuch der Laurenzpfarre zu Köln, Berlin
 1888, p. 227.

לע' 107, 109, לערך סגן, יש להוסיף את התפקיד,
 שמילא הסגן בבית הפנסת. הוא שם פעין גבאי, העומד על הבימה
 בעת קריאת התורה ומחלק את העליות. בקצת קהילות
 עמדו בשבת שני סגנים, ולא פעם פרצו סכסוכים על תפקידו
 של הסגן ועל חשיבותו. ראה לדוגמה שו"ת מהר"ם מינץ,
 סימן ו', ושו"ת ר' ישראל ברוגא, סי' רע"ז, וגם לקט יושר
 (א', ע' 30) וספר נחלת שבעה לר' שמואל בר' דוד ממזריץ
 (מהמאה הי"ז), שו"ת סימן ל"ח. סגן מופיע גם בפנקסי התקנות
 של הקהילות; ראה במפתחות לתקנות מדינת מהרין (הוצאת

היילפרין), ערך סגן, ובתקנות ניקולשבורג (הוצ' אנצ' רות), תקנה לו. ועל הסגן ותפקידו בקהילות המזרח ראה בספרו של י' היילפרין, יהודים ויהדות במזרח אירופה, ירושלים תשכ"ט, ע' 414.

בעמוד 110 מוסר המחבר ז"ל את המקורות להוראת התיבה בית-י, והסברו: שרוול. יש להעיר, שבספר לקט יושר (א', ע' 68) פירוש המלה כפפות: "חכורני שלא הלביש ברצון בתי-ידיים שקו' העצוץ בשבת בב"ה משום דהוי נראה כמלבוש של חול".

על גלגולו של סרבל ומשמעו, ע' 112-113, יש להוסיף, שבגרמניה של ימי-הביניים קראו למעיל סרבל, וראה ב"לקט יושר" (ב, ע' 97): "והיה יושב בסרבל שקו' בל"א מנטיל"

ולבסוף להערתו של המחבר ז"ל בעמוד 115: לפי פרופ' מ' וויינרייך הייתה נוהגת הצורה אלמעמאר בין יהודי קורלאנד ואילו בין יהודי ליטא הייתה מקובלת הצורה בלמר. תופעה זאת אולי אפשר להסביר בכך, שיהודים הגיעו לקורלאנד במאה הי"ד, עת שהחבל היה תחת שלטון הגרמנים, והשפעת השפה הגרמנית נשארה שם. עד הזמן האחרון דיברו רבים מיהודי קורלאנד יידיש מגורמנת, וייתכן שזה היה הגורם לקבלת הצורה אלמעמאר בדומה לצורה, שהייתה רווחת בין יהודי גרמניה, ואילו אצל יהודי ליטא נתקבלה הצורה של כלל יהודי המזרח, והיא בלמר